Tarih Okulu
Sonbahar 2008
Sayı I, 19-47.

AHMET FERİT TEK'İN HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ (7 MART 1878 – 25 KASIM 1971)

Yenal ÜNAL*

Özet

Ahmet Ferit, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinin en seçkin siyasi simalarından biriydi. 1912 tarihinde Milli Meşrutiyet Fırkası'nı, 1919'da Milli Türk Fırkası'nı kurdu. 30 Mayıs 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katıldı. Vekiller Heyeti'nin 26 Ekim 1921 tarihli kararıyla, Paris temsilciliğine atandı, daha sonra Lozan görüşmelerine katıldı. 30 Ekim 1923'te kurulan İsmet Paşa'nın ilk Cumhuriyet Kabine'sinde, ilk Dâhiliye Vekili oldu. 6 Mayıs 1925–1932 tarihleri arasında Londra, 1932–1939 tarihleri arasında Varşova, 1939–1943 tarihleri arasında Tokyo Büyükelçiliği görevlerinde bulundu. 25 Kasım 1971'de vefat etti.

Anahtar Kelimeler: *Ahmet Ferit Tek, Biyografi, Siyasi Hayat, Tarih, 20. Yüzyıl*.

Abstract

Ahmet Ferit Tek, one of the most distinguished characters during the Second Constitution and Republican era. He founded the "National Constitution Party" in 1912 and "National Turkish Party" in 1919. He attended "Turkish Grand National Assembly" on May 30th, 1920. By the decision of government on October 26th, 1921, he assigned to Paris representation office and then attended "Lausanne Conference". He performed as "Ministry of Interior" in the

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi. E-Mail: yenalunal@yahoo.com

Ismet Pasha's the first republican cabinet which established on October 30th, 1923. He worked as an ambassador in London between 1925 and 1932, in Warshowa between 1932 and 1939, in Tokyo between 1939 and 1943. He passes away November 25th, 1971.

Key Words: *Ahmet Ferit Tek, Biography, Political Life, History, 20th Century*.

Giriş

Siyasi faaliyetleri ile 20. yüzyıl Türk tarihinde çok önemli bir yer edinen Ahmet Ferit Tek, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinin en seçkin simalarından biriydi.[1] 7 Mart 1878 tarihinde, Bursa'da, İnanç Sokağı'ndaki 14 numaralı evde doğan Ahmet Ferit,[2] İstanbullu bir aileye mensuptu. Babası maliye muhasebecilerinden Mustafa Reşid Bey, büyük babası Kadı Asım Efendi, dedesi yeniçeri efendilerinden Sadık Efendi idi. Annesi Uludağ'ın güneyinde bulunan Adırnas köyünden şehit İbrahim Ağa'nın kızı Hanife Hanım idi. Hanife Hanım, Kadı Asım Efendi'nin evine evlatlık olarak gelip, orada Leyla adını almış ve evin oğlu ile evlenmişti. Reşid Bey ile Leyla Hanımın iki evladı oldu: Ahmet Ferit ve İbrahim Refet (merhum Dr. Refet Tek). Reşid Bey muhtelif Osmanlı vilayetlerinde muhasebecilik ile görevli iken, çocuklarını, kışın İstanbul'da ve yazın Bursa'da "Hanım nineleri" (baba-anne) Merkez Efendizade Ümmü Gülsün Hanım büyüttü.[3] Küçük yaşında İstanbul'a gelen Ahmet Ferit, ilk tahsilini Darü'l-Feyz mektebi ile Gülhane Rüşdiyesi'nde tamamladı.[4]

İlk ve rüşdiye tahsilini İstanbul'da yaptıktan sonra asker olmak hevesiyle girdiği Kuleli Askeri İdadisi'nden sonra 28 Nisan 1894'te Harbiye Mektebi'ne devam etti. 17 Ağustos 1896'da buradan piyade asteğmen rütbesiyle mezuniyetini takiben Erkan-ı Harbiye Mektebi'ne kabul edildi.[5] Genç zabit bir sene Erkan-ı Harbiye sınıfında çalıştı.[6] Bu esnada İstanbul'da bulunan, Mülkiye,

---

[1] Akder (1971), 116.
[2] Nevsal-i Milli (1914), 185; Akder (1971), 116; Birinci (2001), 196.
[3] Esin (1971), 137–138.
[4] Nevsal-i Milli (1914), 185; Akder (1971), 116.
[5] Birinci (2001), 196; Emekli Sandığı, Sicil no: M0061565, Vatan Hizmet Tertibi no: 000339.
[6] Nevsal-i Milli (1914), 185.

Harbiye, Tıbbiye ve Hukuk talebeleri tarafından 1889 baharında Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti kurulmuş ve yurt dışına kaçan Jön Türklerin faaliyetleri hız kazanmış, talebeler arasında meşrutiyet taraftarı cereyanlar başlamıştı. 1897 kışında siyasi faaliyette bulundukları suçlamasıyla tevkif edilen 78 Harbiye, Tıbbiye ve Mühendishane talebesi, topçu, piyade, bahriye zabiti ve tabip arasında Ahmet Ferit de bulunuyordu.[7] O, politika ile iştigal töhmetiyle Taşkışla Harp Divanı'na sevk olunmuş ve bu divanın hükmüne dayanılarak zabitlikten atılarak, müebbeden ikamet cezasıyla Trablusgarp'a sürgün edildi.[8]

Aslında talebeler arasında gelişen bu siyasi cereyanlarla Ahmet Ferit'in ilgisi yoktu. Meşrutiyetçi öğrencilere karşı 1897 ve 1898 yıllarında takibat başlatılınca, arkadaşı Yusuf Akçura'yı (1876–1935) korumak isterken Ahmet Ferit de tutuklandı. Arkadaşları ile beraber olmadığını söylemek onlara sadakatsizlik gibi görüneceğinden kendini savunmadı.[9] Taşkışla'da 102 günlük bir mahkûmiyetten sonra içlerinde Ahmet Ferit'in de bulunduğu 77'si "Şeref" isimli vapurla, 8 Eylül 1897'de İstanbul'dan Trablusgarp'a sürüldüler ve 15 Eylül'de sürgün yerine vasıl oldular.[10]

Siyasetle iştigal töhmetiyle yargılanıp Trablusgarp'a sürülen Ahmet Ferit, Yusuf Akçura ve diğer sürgünler, burada bir yıl zindanda kaldılar. Fakat sonradan 1898 senesi Ağustosu'nda arkadaşlarıyla birlikte affedildi ve rütbesi iade edilerek Trablusgarp Fırkası Erkan-ı Harbiyesi'ne 9 Temmuz 1898'de memur oldu.[11] Ferit Bey, Erkan-ı Harbiye'de iki yıl hizmet etti ve bu zamanda bilhassa otuzuncu piyade livasının muallimliği vazifesini ifa eyledi. Askeri vazifesi ile beraber siyasetle ilgilendi. Recep Paşa seryaveri merhum Şevket Bey'in başkanlığında bulunan İttihad ve Terakki yedinci şube azalığında bulundu.[12] O dönemde Trablusgarp ekseri, meşrutiyet taraftarı kimselerin sürgün edildikleri, çoklukla bulundukları bir vilayet idi. Fırka kumandanı, Recep Paşa ve onun seryaveri Mahzar Paşazade Şevket Bey de Meşrutiyetçilerden idiler. Şevket Bey Trablusgarp'ta, İttihad ve Terakki

[7] Birinci (2001), 196.
[8] Nevsal-i Milli (1914), 185.
[9] Esin (1982), XXXI, 28.
[10] Birinci (2001), 196.
[11] Nevsal-i Milli (1914), 185; Birinci (2001), 196; Çankaya (1968–1969), II, 929; "Ahmet Ferit Tek", (1998), VIII, 294.
[12] Nevsal-i Milli (1914), 185.

Fırkası'nın yedinci şubesini kurmuş bulunuyordu. Bu muhitte, Ahmet Ferit ve Kuleli yıllarından beri en yakın arkadaşı olan Yusuf Akçura, yardım gördüler. Şevket Bey, Ahmet Ferit'i henüz çocuk olan kızı Müfide (1892–1971) ile nişanladı. Ahmet Ferit ve Yusuf Akçura gibi iki istidadlı gencin Avrupa'da tahsil görmesi istendi. İki arkadaş, 1900 yılında Trablusgarp kıyılarından bir kayığa binerek Tunus'a ve oradan da Paris'e kaçtılar.

Fransa'daki Faaliyetleri

Ahmet Ferit, Fransa'da bir taraftan siyasi faaliyetlere devam ederken diğer taraftan Paris Siyasi İlimler Mektebi'ne (Ecole Libre des Sciences Politiques) devam ederek, 29 Haziran 1903'te okulu yedinci ve "Mansion Honorable" ile bitirerek diploma aldı.[13] Ahmet Ferit'in hocaları arasında ünlü tarihçi Albert Sorel ile İngiltere hakkındaki kitaplarıyla tanınan Emile Boutmy ve Ch. Dubois de bulunuyordu. Ferit Bey, Ecole Libre des Sciences Politiques Mektebi hocalarından, Avrupa ve Rusya'nın siyasi metotlarını, yüzyıllardan beri takip ettikleri gayeleri, Türkiye'ye karşı tutumlarını yakından öğrendi. Osmanlı Devleti'nin maruz olduğu hücumların, bazen onu parçalamak ve mirasına konmak için bir vesileden ibaret bulunduğunu da anladı.[14]

Bu arada Osmanlı Devleti'nde pek çok yeni siyasi gelişmeler yaşanıyordu. Padişah II. Abdülhamid Kanun-u Esasi'yi ilan edeceğine söz vermiş, tahta çıktıktan sonra sözünü tutmuşsa da, araya giren 93 (1877–1878) Harbi'ni bahane ederek Meclis'i süresiz olarak tatil etmiş ve anayasal sistemin mimarı Mithad Paşa'yı da Taif'e sürgüne göndermişti. Fakat bu gelişmeleri yakından takip eden siyasi gruplar duruma müdahale etmek istediler. 1865'de kurulan Genç Osmanlı Cemiyeti'nin yerini 1880'lerden başlamak üzere, özellikle 1890'lı yıllarda başka cemiyetler almaya başladı. Abdülhamid'in hükümdarlığı boyunca devlet içinde ve dışında çeşitli protesto grupları oluşturan liberaller, Avrupa'da Genç Türkler adı altında birleştiler.[15] Genç Türkler de Genç Osmanlılar gibi Osmanlı Devleti'nin kötü gidişinin nedenlerini araştırıp, birçok siyasi faaliyete girişmişlerdi. Onlar devletin meşruti yönetimle idare edilmesi halinde, bulunduğu vahim durumdan kurtulabileceğine

[13] Esin (1971), 138; Nevsal-i Milli (1914), 185; Birinci (2001), 196; Çankaya (1968-1969), 929.
[14] Esin (1971), 138.
[15] Shaw ve E. K. Shaw (1982), II, 310.

inanıyorlardı ve bu nedenle başlangıçta umut bağladıkları Padişah ile giderek sürtüşmeye başladılar. II. Abdülhamid, ülkeyi kendi kurduğu sistemle, hiç kimseye bağlı olmadan yönetmek istiyordu. Genç Türkler (Jön Türkler) ise anayasal sistemle yönetime ortak olmak istiyorlardı. Bütün bu gelişmeler Genç Türkler ile Padişah'ı karşı karşıya getirdi ve resmen devlet içinde barınamayan Jön Türkler, Fransa başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde faaliyet göstermeye başladılar. Jön Türklerin ülke içinde faaliyet gösterebilen gizli bir kolu vardı ki, bu grup ilerde devlet yönetimini ele geçirecek ve 20. yüzyıl başlarında onun mukadderatını tayin edecekti.

1889'da İstanbul'daki Askeri Tıp Okulu'ndan (Mekteb-i Tıbbiye-yi Askeriye) bir grup öğrenci Abdülhamid'in tahttan indirilmesi amacını güden inkılâpçı bir örgüt kurdular. Bu grubun ilk çekirdeği dört kişiden oluşmaktaydı.[16] Bunlar İbrahim Temo (Ohrili) (1865–1939), Abdullah Cevdet (Diyarbakırlı) (1869–1932), Mehmed Reşid (Kafkasyalı), Hüsayinzade Ali (Bakülü) (1864–1942), İshak Sükuti (Arapkirli) (1868–1902)'dir. Örgütün ilk adı "Cemiyet-i Osmaniye İttihad ve Terakki" iken kısa bir müddet sonra "Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti" olarak değiştirildi.[17] Cemiyet, öğrenci çevrelerinde hızla üye kazandı ve İtalyan Carbonari örgütü örnek alınarak dört kişilik küçük, özerk hücreler halinde örgütlendi. Bu dört kişiden her biri de yine dörder kişilik yeni bir hücre kurmakla yükümlüydü. Örgüt, Askeri Tıbbiye'nin çevresini çabucak aştı; Harbiye, Baytariye, Mülkiye, Bahriye, Topçu ve Mühendishane gibi o günün bütün yüksekokullarına sızdı.[18] Kısa sürede çok büyük bir taraftar kitlesi oluşturdu ve zamanla önce Selanik ve çevresinde, sonra İstanbul'da yayıldı. Bunu gören Padişah, onları takibata uğrattı ve bunlardan bazıları da faaliyetlerini Avrupa'da devam ettirdiler. Avrupa'da siyasi faaliyetlere devam eden birbirinden farklı Jön Türk grupları vardı. Bunlar genel anlamda Şura-yı Ümmet grubu, Prens Sabahattin (1877–1948) grubu, Abdullah Cevdet ve İçtihad Dergisi grubu, Murad Bey ve Mizan Gazetesi grubu, Ahmet Rıza Bey (1858–1930) ve Meşveret Gazetesi grubuydu.[19] Bu gruplardan, Prens Sabahattin Bey, Paris'e geldikten sonra bütün çabasını bir "Jön Türk" Kongresi akdine hasretmiş ve bu konuda bin bir çareye

---

[16] Yerasimos (1980), 567.
[17] Karal (1996), IV, 514.
[18] Yerasimos (1980), 567–568.
[19] Çavdar (1991), 18.

başvurmuştu. Kongrenin akdi çeşitli memleketlerde bulunan bütün hürriyetperverlerin bir araya toplanmasına bağlıydı.[20]

Prens Sabahattin ve Lütfullah Beylerin bir bildirisiyle yapılan çağrı üzerine, I. Jön Türk Kongresi 4 Şubat 1902 tarihinde toplandı. Kongre ayan üyelerinden olan, Türk muhibbi ve hürriyet dostu Mösyö Lafeuvre Contalis'in özel ikametgâhında toplanmıştı.[21] Kongreye iştirak eden ve meşrutiyet hareketlerine karışmış olan başlıca şahsiyetler şunlardı: Prens Sabahattin, Ahmet Rıza, İsmail Kemal, İsmail Hakkı Paşa, Hoca Kadri, Halil Ganem, Mahir Said, Yusuf Akçura, Ahmet Ferit Bey, Ali Haydar, Hüseyin Siret, İbrahim Temo, Doktor Nazım, Doktor Refik Nevzat ile Ermeni ve Rumların ileri gelenleri.[22] Ahmet Ferit Bey, Paris'teki tahsili esnasında bu kongreye davet edilmişti. Bu durum onun Genç Türkler açısından ne kadar değerli biri olduğunu göstermektedir. Mezkûr kongrede, Osmanlı unsurlarını oluşturan bütün milletler hemen hemen temsil edilmekteydi. 60–70 kişiye varan bu kongreciler "Jön Türk" âleminin ve Padişah II. Abdülhamid muhaliflerinin en tanınmış simaları arasından seçilmişti.[23] Kongre Prens Sabahattin Bey'in güzel bir konuşmasıyla açıldı. Müzakere esnasında şu iki nokta üzerinde duruldu:

—Yalnız propaganda ve neşriyat ile inkılâp yapılmaz. Buna mebni askeri kuvvetlerin de ihtilal harekâtına iştiraklerini temine çalışmalı.

—Ecnebi hükümetlerin müdahalesini davet suretiyle memlekette ıslahat icrasına tevessül edilmeli.

Birinci noktayı İsmail Kemal Bey ortaya atmıştı. İddiasına göre kendisi mühim bir askeri kuvveti temsilen kongreye iştirak etmişti. Bu meselenin umumi celsede müzakeresi makul olamayacağından, eğer heyeti umumiye tasvip ederse, intihapla gelmiş bir komiteye bu hususta izahat verebileceğini söylüyordu. İkinci teklif Ermenilerden gelmişti. Onlar, II. Abdülhamid'in vaat ettiği ıslahatın şimdiye kadar yapılmadığını, bundan böyle de yapılmayacağını, memlekette hakiki inkılâbın ecnebi müdahalesiyle kabil olabileceğini iddia ediyorlardı. Hatta Berlin Muahedesinin 61. maddesinin ve 11 Mayıs 1895 tarihli muhtıranın tatbikini istiyorlardı.

---

[20] Kuran (2000), (2.bs), 189.

[21] Akşin (1987), 43; Kuran (2000), (2.bs), 189.

[22] Karal (1996), IV, 531.

[23] Kuran (2000), (2.bs), 189.

Bu vadide söz uzadığından kongre azaları arasında anlaşma sağlanamadı. Bu arada Prens Sabahaddin Bey'in müdahalesi, meseleyi, tarafların memnuniyetine mucip bir duruma sokmuştu. Prens Sabahaddin Bey, ecnebi müdahalesinin memlekete daima zarar verdiğini ve bu defa da zarar vermesi melhuz bulunduğunu ve böyle bir talepte bulunmanın aklı selim karı olmadığını söyledikten sonra, ancak ecnebi müdahalesine de ihtiyaç bulunduğunu ve bunu memleket lehine çevirmek lazım geldiğini anlatmış ve düşüncesini şu suretle hülasa etmişti:

"*Biz memleketimizde bir ihtilal yapmak maksadıyla toplanmış bulunuyoruz. Lakin dâhilde ihtilal çıkarmağa muvaffak olduğu takdirde bu hareketin hüsnü suretle neticeleneceği muhakkak değildir. Kargaşalık esnasında herhangi ecnebi bir hükümetin kendi menfaati namına, içişlerimize müdahale etmesi muhtemeldir. İşte biz bu müdahaleyi önlemek için menfaati menfaatimize uygun bir hükümetle daha evvelden anlaşmış olmalıyız. Yani dâhilde bir hareket vücuda getirdiğimiz vakit, bundan istifade etmek emeline düşecek hükümetlerin müdahalesini bertaraf edecek, hür ve demokrat hükümetlerle şimdiden uyuşmalıyız ve bundan sonra ihtilal hareketine geçmeliyiz.*"

Müzakere salonu bir müddet bu münakaşalarla çalkalandıktan sonra şu yolda yeni bir nokta-yı nazar hâsıl olmuştu: "Müdahaleci Olmayan" ve o zamanın diliyle "Âdemi Müdahaleci" Prens Sabahaddin Bey'in izah ettiği şekilde müdahaleye taraftar olanlar ekseriyeti teşkil ediyordu. Bu hizbi İsmail Kemal Bey temsil etmekteydi.[24] Diğer taraftan bu görüşe şiddetle itiraz eden başka bir görüş hâsıl olmuştu. Bu grubun başını da Ahmet Ferit Bey çekiyordu. Ahmet Ferit Bey, genç yaşı ve mütevazı mevkiine rağmen, Prens Sabahaddin'in ileri sürdüğü teklife itiraz etti. Ahmet Ferit Bey'in itirazı şu anlamda idi:

"*Ecnebilerin müdahalesi işgal ve felaket getirir. Ancak ecnebilere menfaat temin eder. Bu sebepten, ecnebi müdahalesini istemek vatana ihanettir.*"

Ahmet Ferit'in bu sözleri üzerine, Meşveret Gazetesi naşiri ve müstakbel Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey ve Boşnak Hoca Kadri Efendi de onu desteklediler. Türklerin bu tutumu üzerine, Ermeniler işbirliğinden vazgeçtiklerini ifade ettiler ve kongre dağıldı.[25] Böylece Ahmet Ferit, Ahmet Rıza Bey'in de dâhil olduğu

---

[24] Kuran (1956), 321–322.
[25] Esin (1971), 138–139.

bir ekalliyet teşkiline sebep olmuş ve sonra o, ekalliyet ile beraber "Şura-yı Ümmet"i tesis ederek, mezkûr gazeteye muharrirlik etmeye başlamıştı.[26]

Fransa'daki faaliyetlerini müteakip, sürgün ve firari olması hasebiyle Türkiye'ye dönemeyen Ahmet Ferit Bey, 1903 ile 1908 arasında Kazan'da Yusuf Akçura'yı ziyaret etti. Daha sonra, Türk asıllı birkaç ailenin servetlerini idare eden daire müdürü sıfatı Mısır'a yerleşti. Kahire'de intişâr eden Türk gazetesinde bu sırada Osmanlı siyaseti hakkında bir münakaşa açıldı. Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi ile başlayan münakaşada tasavvur edilen üç siyaset tarzı Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük idi. Akçura, Türkçülüğü terviç ediyordu. Ali Kemal din ve millet farkı gözetmeden Osmanlılığı istiyordu. Ahmet Ferit ise icaba göre uyularak realist siyasetleri öne sürmekteydi. Daha sonraki ifadesi ile "Kayı Han Türklerinin… Muazzam ve muhteşem eseri" olan Türk devletinin korunması Ahmet Ferit'in önde gelen kaygısıydı. Şevket Bey'in 1905'de Trablusgarp'ta vefatından iki yıl sonra, kızı Müfide Hanım, annesi ve kardeşleriyle birlikte Malta'ya giderek Ferit Bey'e mülaki oldu. Müfide Hanım ve Ferit Bey 1907 yılında İskenderiye'de evlendiler.[27]

II. Meşrutiyet'in İlanı ve Yurda Dönüşü

II. Meşrutiyet'in 1908 yılında ilanı üzerine tam on bir sene önce ayrıldığı İstanbul'a geri dönen Ahmet Ferit, önce Şura-yı Ümmet'te başmakaleler yazdı, sonrada Ahmet Rıza Bey'in teklifine uyarak 1909'da Meclis-i Mebusan başkâtipliğine kabul edildi.[28] Ancak II. Meşrutiyet devrinde aldığı ilk resmi vazife, Mekteb-i Mülkiye 18. asır siyasi tarih muallimliğidir. 1908 yılında başladığı bu göreve Mahmud Şevket Paşa'nın katli bahane edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmasına (1913) kadar devam etti.[29] Kütahya mebusu Saffet Paşa'nın istifası üzerine mebus seçilerek 18 Kasım 1909'dan itibaren meclis çalışmalarına da katıldı.[30]

[26] Nevsal-i Milli (1914), 185.
[27] Esin (1971), 139.
[28] Birinci (2001), 197; Emekli Sandığı, Sicil no: M0061565, Vatan Hizmet Tertibi no: 000339.
[29] Çankaya (1968–1969), II, 929; Birinci (2001), 197.
[30] Birinci (2001), 197; Emekli Sandığı, Sicil no: M0061565, Vatan Hizmet Tertibi no: 000339.

Ahmet Ferit'in o günlerde en çok uğraştığı meseleler maliye ve hariciye konularına aitti. İlk hazırladığı proje, Ziraat Bankası'nın sermayesini arttırarak muamelelerinin genişletilmesini hedefleyen teklifti. Fakat proje reddedildi. Ferit Bey umumi siyaset ve bütçe müzakerelerinde devamlı bir faaliyet sarf etti. Umumi siyasette taşkınlıktan kaçınılması ve bütçe işlerinde dengeyi koruması ihtiyacını savundu. Aşarın tedrici süratte arazi vergisine çevrilmesini, gümrüklerde %4 zamdan vazgeçilerek tarife usulünün tatbik olunmasını istedi. Dış siyasette evvelce devlet politikasını temellendiren esaslara dikkati çekti. İngiliz ve Rus İmparatorlarının Reval'deki mülakatında beliren tehlikelere karşı uyanık davranılmak ihtiyacını savundu.[31]

Bu arada Ferit Bey'in düşünceleri gittikçe Osmanlıcılıktan uzaklaşmakta ve milliyetçi bir inkişaf takip etmekteydi. Münekkit zekâsı ile İttihad ve Terakki Fırkası'nın tecrübesizlikten doğan hatalarını da görüyor, cesaret ve samimiyet ile onu açıkça tenkit ediyordu. 1910'da Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin Maliye Nazırı Cavid Bey'in bir kararı ile Fırat üzerinde seyr-i sefer hakkının İngiliz Lynch Şirketi'ne verilmesine mecliste itiraz etti. Ferit Bey'in ithamı üzerine Hüseyin Hilmi Paşa istifa etmek isteyince, İttihad ve Terakki Fırkası, Ferit Bey'in sözlerini geri almasını teklif etti. Ferit Bey'in reddetmesi üzerine, kendisi fırkadan tard edildi. Buna rağmen, Ferit Bey'e kıymet veren Talat Paşa (1874–1921), onu Dâhiliye Encümeni'ne tayin ettirdi. Böylece Ferit Bey, "İdare-yi Umumiye-yi Vilayet" ve "İdare-yi Hususiye-yi Vilayet" kanunlarını kaleme aldı. Meclis'te İttihad ve Terakki'yi açıkça tenkid etmesi üzerine 1909'da fırkadan çıkarılan Ahmet Ferit Bey, 1912 seçimlerinde ise meclis dışında bırakılan muhalifler arasındaydı. Fakat politikadan uzaklaşmayan Ahmet Ferit Bey; Yusuf Akçura, Müderris Zühdü Bey, Mehmed Ali ve Cami Beylerle birlikte 5 Temmuz 1912 tarihinde "Milli Meşrutiyet Fırkası"nı kurdu. Aynı yıl partinin yayın organı olarak 22 Eylül 1912'de "İfham" Gazetesini yayınlamaya ve "İfham Kütüphanesi" adı altında bir dizi kitap basmaya başladı. İfham Gazetesi yazarları arasında Mustafa Suphi (1883–1921), Ethem Nejat ve Sadrettin Celal de bulunuyordu. Ferit Bey'in kurduğu bu partinin genel siyaset temeli açıkça milliyetçilik umdesini ifade ediyor ve Osmanlı Devleti'ni, ancak milliyetçilik umdesi ile birbirine bağlı, fakat bir derecede muhtar üç kısımdan ibaret bir camia olarak tarif ediyordu. Türkler, parti programında şu şekilde ifade edilmekteydi:

---

[31]Akder (1971), 118.

"*Türkler, yüzyıllardır devletin hudutlarında çarpıştı, kendi illerini ihmal etmek zorunda kaldılar; Türk illerinin kalbi Anadolu bakımsızdır. Türklerin de milli kaderlerini düşünmesi saati çalmıştır.*"[32]

Bu arada aynı yıl, 12 Mart 1912 tarihinde Türk Ocakları kuruldu. Teşebbüs, Tıbbiye Mektebi talebelerinden geldi. Tıbbiyelilerin murahhası Dr. Sabit Bey idi. Şair Mehmed Emin (1869–1944), Dr. Akil Muhtar, Ağaoğlu Ahmet (1869–1939), Hüseyinzade Ali, Yusuf Akçura ve Ahmet Ferit'ten oluşan yedi kişilik bir idare heyeti kurulup Ferit Bey reis seçildi. Bu örgüt, bu tarihten başlamak üzere çeşitli dönemlerde, çok önemli görevler üstlenecekti.

O, bu siyasi faaliyetlere devam ederken bilindiği üzere 1911 yılında Trablusgarp ve 1912 yılında Balkan savaşları çıktı. Ferit Bey, Balkan Harbi'nde İhtiyat Erkan-ı Harbiye yüzbaşılığıyla Çatalca'da Karargâh-ı Umumi Erkan-ı Harbiye Birinci Şubesi'nde bir müddet bulundu ve 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması'nı müteakip yine gazetesinin başına geçti.[33] Gazetesinde son gelişmeler hakkında İttihad ve Terakki'yi çok ağır ölçülerde tenkid etti. O esnada İttihad ve Terakki Hükümeti'nin maliye nazırı Cavid Bey serbest-i ticaret (liberalizm); Ahmet Ferit Bey ise bilakis himaye (karma ekonomi) taraftarı idi. Milli faydayı, sanayinin teessüsünde görüyordu. Bilhassa un, pamuk ve şekeri Osmanlı memleketlerinin kendilerinin üretmesini istiyordu. Bu fikirlerin propagandası için "Üç Beyazlar" tabirini bulmuştu. Gazetesinde bu fikri yayıyordu. İttihad ve Terakki ise bu hareketi kendi siyasetine taarruz telakki etti.[34]

İttihad ve Terakki siyasetini tenkid ettiği için Ahmet Ferit, Talat Paşa'nın dostluğunu muhafaza etmekle beraber Cemal Paşa'nın (1872–1922) husumetini çekmişti. Bunun işareti, kısa bir süre için Bursa'ya nefyedilmesi oldu. Mahmud Şevket Paşa'nın katli hakkında "İfham" da çıkan bir haber vesilesi ile de gazetesi 13 Haziran 1913'te kapatıldı.[35] 24 Haziran 1913'te önce Sinop'a ve müteakip olarak 1915'te Bilecik'e gönderildi. Sürgün yıllarında en yakın arkadaşı ünlü hikâye yazarı ve edip Refik Halid Karay (1888–1965) idi.[36] Sinop ve Bilecik'te geçen sürgün yıllarında I. Dünya Harbi çıktı. Eski Erkan-ı Harb Zabiti olan Ahmet Ferit'in orduya iltihak isteği reddedildi. Ahmet Ferit'in

[32] Esin (1971), 139.
[33] Nevsal-i Milli (1914), 187.
[34] Çankaya (1968–1969), II, 929.
[35] Esin (1982), XXXI, 29.
[36] Karay (1992), (2.bs), 43-149; Birinci (2001), 197.

"Tekin" takma adı altında yazdığı "Turan" adlı eseri, işte bu menfa yıllarında kaleme alınmıştır ki, kitap 1330 (1914–1915)'da İstanbul'da basıldı. Ahmet Ferit, turan mefkûresini siyasi bakımdan tahlil ile Avrasya'nın muhtelif yerlerindeki Türk kollarının ayrı devletler kurabilecekleri ümidini ifade etmekteydi. Bu arada I. Dünya Harbi'nin Türkiye aleyhine dönmesi üzerine, 1917 yılında bir hükümet değişikliği tasarlayan Talat Paşa, Ahmet Ferit'i Bilecik'ten çağırıp bir siyasi parti kurmasını teklif etti. Böyle bir teşebbüste Türkiye için fayda olmadığını düşünen Ahmet Ferit, Bilecik'ten ne zaman ayrıldığı belli olmamakla beraber, 15 Temmuz 1918'de, o zaman istiklalini yeni elde eden Ukrayna'nın merkezi Kiev'e başkonsolos olarak tayin edildi. Bolşeviklerin Ukrayna'yı işgali üzerine vazifeden ayrılarak 1919 yılında İstanbul'a döndü.[37]

Ahmet Ferit Bey, Kiev'den döndüğünde 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştı. Ülke içinde meydana gelen büyük siyasi olaylardan II. Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart Vakası, Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaş'ının akıbetinde Osmanlı Devleti, parçalanma döneminin son safhasını yaşıyordu. Ferit Bey, 1902 yılında yapılan Jön Türk Kongresi'nde ileri sürdüğü görüşlerinde haklı çıkmıştı. Yabancı müdahalesi ile devlet parçalanmış ve Türk insanı bin bir çeşit acıya boğulmuştu. Bu koşullar altında bile olsa Ahmet Ferit Bey, yine vazife alarak vatanına hizmet etmekten geri durmadı. Ahmet Ferit Bey, ülkenin düşman işgali altında bulunmasını bir türlü sindiremiyordu. Nitekim 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine, 19 Mayıs 1919 tarihinde Fatih Mitingi'nin toplanmasını sağladı.

İstanbul'da, milliyetçi gruba katılan Ahmet Ferit, onların temsilcisi olarak Damad Ferit Paşa'nın (1853–1923) II. Kabinesinde, 21 Mayıs 1919–20 Temmuz 1919 tarihleri arasında Nafıa Nazırı olarak bulundu ve bir müddet Maliye Nezaretine (Mayıs-Temmuz 1919) vekâlet etti.[38] Ahmet Ferit Bey, Damad Ferit Paşa kabinesinin siyasetine intibak edememişti. Türkiye'yi işgal eden devletlerin mümessillerine karşı güdülen tutum Ahmet Ferit Bey'in ağrına gidiyordu. Sevr Antlaşmasının müzakerelerine hazırlanılması keyfiyeti Ahmet Ferit Bey'in istifasına sebebiyet verdi.[39]

---

[37] Esin (1982), XXXI, 29; Çoker, III, 495; Emekli Sandığı Maliye Devir Emeklileri Servisi.

[38] Bıyıklıoğlu (1981), (2.bs), 66; Türkgeldi (1951), (2.bs), 213; Birinci (2001), 197; Esin (1971), 140; Emekli Sandığı Maliye Devir Emeklileri Servisi; Karay (1992), 167-169.

[39] Esin (1971), 140.

Son gelişmeler karşısında boş durmak istemeyen Ahmet Ferit, 9 Aralık 1919'da Mehmed Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet Bey, (1870–1927) Zühtü İnhan, Yusuf Akçura, İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Mehmed Emin Erişirgil ile birlikte Milli Türk Fırkası'nı kurdu. Parti, mütarekenin işgalci ve kozmopolitik iklimi içinde Türkçülüğü sürdürmek amacındaydı.[40] Bu partinin yayın organı olarak 23 Temmuz 1919 tarihinden itibaren İfham Gazetesini yeniden çıkarmaya başlamıştır.

Birinci yayın devresinde bu faaliyete Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Sadrettin Celal katıldı. O yüzden gazeteyi komünistlikle suçlamaya kalkışanlar çıktı. Fakat Ferit Bey'in değişmez şiarı, milliyetçiliği, fikir hürriyeti kadar yüksek hamiyetine toz kondurulamadı. Kendisinin fikir ve mefkûre tesanütünde milliyet şuuruna ne derece sahip olduğunu takdir edenler etrafında toplanmakta gecikmediler. Başta aziz eşi Müfide Ferit Tek olmak üzere Mehmed Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi (1885–1966), Ömer Seyfettin (1884–1920), Hüseyin Ragıp (1890–1955), Haşim Nihat, onun davasını hararetle desteklediler. Bu davanın temeli o zamanki manda propagandasına mukavemet azmiydi. Ahmet Ferit Bey, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak, yer yer belirmiş Milli Mücadele teşebbüslerini teşkilatlandırmaya koyulan, Erzurum ve Sivas kongreleriyle millet iradesini bir merkezde toplamaya çabalayan Atatürk'ü, hiç bir şeyden çekinmeksizin destekledi. Onun Kuva-yı Milliye adına yayınladığı beyannameyi 9 Ekim 1919'da gazetesine aldığı gibi, 19 Ekim 1919 tarihli bildirisini, 20 Ekim 1919'da basarak halkı uyardı. Ayrıca katıldığı Milli Türk Fırkası'nın beyannamesini 22 Ekim günü ilan etti. İstanbul adaylarını, aralarında kendisinin de bulunduğu Mehmed Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Adnan Adıvar (1882–1955), Mustafa Zühtü ve İsmail Hakkı'dan mürekkep bir heyet halinde tanıttı. 18 Ağustos 1919 tarihinde yayınlamaya koyulduğu haftalık edebi ilavede Ömer Seyfettin, Mehmed Emin Yurdakul, Hamdullah Suphi, Orhan Seyfi Orhon, Ruşen Eşref, Halid Fahri Ozansoy, Şukufe Nihal Başar, Feyzullah Sacid, Ahmed Refik Altınay, Ali Ekrem Bolayır, İbrahim Alaattin Gövsa, Fazıl Ahmed Aykaç, Falih Rıfkı Atay (1894–1971) imzaları da onun faaliyetlerine taze güç kattı.[41]

Bu arada, 12 Ocak 1920'de toplanacak Meclis-i Mebusan için Kütahya mebusluğuna tekrar adaylığını koyan Ahmet Ferit, İttihad ve Terakki'nin eski

---

[40] Tunaya (1986), II, 531.

[41] Akder (1971), 119–120.

mensuplarının desteklediği Kara Kemal Bey'e karşı seçimi kaybetti. Ferit Bey kendine has açık gönlü ile yenilgisini ve İttihatçı galebesini "Fikrin Zaferi" adlı makale ile İfham Gazetesi'nde tebcil edince, İttihatçılar bu sefer onu desteklediler ve 15 Ocak 1920'de İstanbul mebusu seçildi.[42] Ferit Bey, İstanbul mebusu iken, 16 Mart 1920 tarihinde işgalci kuvvetler Osmanlı Meclisi'ni basmış ve mebusların bazılarını tevkif ederek Malta'ya sürmüştü. Tesadüfen o gün mecliste bulunmayan Ferit Bey de aranmakta idi. İfham Gazetesi'nde ateşin üslubu ile milliyetçi tutumu yayan ve Kuva-yı Milliye'nin beyannamelerini çekinmeden neşreden Ferit Bey, "Aznavur Mahkemesi" tarafından mahkûm edildi. Ferit Bey ilk önce dost ve akraba evlerinde, sonra kendi evinin çatı arasında saklandı. Kalamış'taki bu ev Osmanlı polisi tarafından basıldı. Fakat Müfide Hanım'ın sitemkâr sözlerine muhatap olan polisler Ferit Bey'i bulamadılar veya bulmadılar.

Ankara'ya Gelişi ve Siyasi Faaliyetleri

O arada Kuva-yı Milliye ile Fransızlar arasında bir anlaşma yapıldı. Bazı Fransız esirlerine karşılık, diğer iki vatanperver ile Ferit Bey, Boğaziçi'nde bir dost yalısından alınarak, bir Fransız muhribine getirildiler ve Mudanya'ya götürüldüler.[43]

Ahmet Ferit Tek, çok sonradan, başından geçen bu önemli olayı şu şekilde mütalaa etmiştir:

"*Ankara Hükümeti teessüs ettiği zaman, ben İttihad ve Terakki İstanbul Mebusu olarak İstanbul'daydım. İşgal Hükümeti, İstanbul'da bulunan bütün mebusları tevkif edip Malta'ya sürüyordu. Bu yüzden ben de gizli ve saklıydım. Bu arada Ankara'dan haber geldi. Sizi biz İstanbul'dan, Ankara'ya naklettireceğiz, diye. Ankara Hükümeti, o zaman birkaç Fransız zabitini yakalamış. Onları iade ediyorlarmış. Fransızlara şart koşmuşlar. İstanbul'da üç kişimiz var, bunları alıp gelir misiniz, diye. Fransızlar bunu kabul etmişler ve mukavele olmuş. O üç kişinin arasında ben de vardım. O zaman Fransızlar bize müracaat ettiler. Sizi alıp götüreceğiz, diye, biz de kabul ettik. Çengelköyü'nde bir dostumuzun yalısında bekledik. Fransızlar bir sandal gönderdiler, beni oradan aldılar. Götürdüler küçük bir Fransız gemisine.*

[42] Birinci (2001), 197.
[43] Esin (1971), 140.

Kabataş'ın önünde duruyordu, koydular ve onunla bizi Mudanya'ya götürdüler. Mudanya'ya gittiğimiz zaman, tabii Anadolu Hükümeti'nin himayesine, muhafazasına geçtik. Binaenaleyh Hükümet beni oradan aldırdı, Ankara'ya götürdü. Arabayla gittik. Atatürk, daha evvel bize mektup göndererek, çağırmıştı. Onun nutkunda vardır. İki-üç kişiyi İstanbul'dan çağırıyordu. Onun içinde ben de vardım. Fakat burada esaret altında olduğumuz için, tabii o zaman gidememiştim Ankara'ya. Bu defa gittik ve mülaki oldum. Mebus olduğum için, İstanbul Mebusu olarak iştirak ettim Meclis'e. Bu suretle vaki oldu Ankara'ya gidişim."[44]

Yine bu konuyla ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa 15. Kolordu Kumandanlığına şu telgrafı çekmişti:

"İstanbul'dan Anadolu'ya Kaçan Mebus ve Gazeteciler[45]

(26.III.1920)

15. K. Kumandanlığına gönderilen şifre

Ankara: 26.3.1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Bugün Gebze'nin Kuşçu mevkiinden hareket eden Trabzon Mebusu Hüsrev Bey'den alınan şifre ile malûmat hulasasına nazaran İstanbul'dan birçok münevveran ve zabitan Anadolu'ya hareket ediyor. Ahmet Emin, Yunus Nadi, Celal Nuri, Ahmet Ferit, Rıza ve Nuri Beylerin firarları…… edilmiştir. Veliaht hazretlerinin de Anadolu'ya geçmek istediği anlaşılmıştır. İstanbul'dan, Gebze'ye kadar menzil yolu…… Daha şark aksamında köylü vesaitinden istifade için mühimce bir paraya ihtiyaç vardır. Parasızlık bu babda müşkülat ihdas ediyor. Bu malumat sureti mahremanede arz edilmiştir.

Heyet-i Temsiliye Namına

M. Kemal"

Ferit Bey, 30 Mayıs 1920 tarihinde Ankara'ya gelerek, bu meşakkatli yolculuğun sonunda Büyük Millet Meclisi'nde İstanbul Mebusu olarak yerini aldı.[46] Ferit Bey sahip olduğu derin siyaset bilgisi ve kültürü ile kısa zamanda

[44] Seçkin (1970), 29–30.

[45] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1964), IV, 273.

[46] Aydoğan (2004), (2.bs), II, 908.

burada da kendini kabul ettirdi. 18 Temmuz 1920 tarihinde Maliye Vekilliği uhdesine verildi.[47] Bilindiği üzere bu yıllar sömürgeci devletlere karşı Milli Mücadele'nin verildiği yıllardı. Anadolu coğrafyası, Fransız, İngiliz, Yunan ve İtalyan askerleri tarafından işgal altına alınmıştı. Ülkede çok büyük sıkıntılar yaşanıyordu. Ancak eşsiz devlet adamı Mustafa Kemal Paşa'nın büyük cesaretiyle bu devletlere karşı amansız bir mücadele örneği verilmekteydi. Anadolu'yu düşmandan temizlemek ve yeni bir devlet kurmak amacıyla girişilen Milli Mücadele boyunca, Türk insanı çok büyük sıkıntılara göğüs geriyordu. Ahmet Ferit Bey bu ortamda Maliye Vekâleti gibi o dönem için hemen hemen en önemli vekâletlerden birini idare edecekti. Ankara Hükümeti'nde başladığı bu görevinden istifa edeceği 16 Mayıs 1921 tarihine kadar çok verimli çalıştı. İç ve dış kaynaklardan elde ettiği tüm gelirle devletin mali durumunu yeteri konuma getirmek için çabaladı. Ferit Bey, ağır mali işlerle uğraşırken diğer taraftan meclis içi ve meclis dışındaki kişilerle mali sorunlar nedeniyle hararetli tartışmalara da girmek zorunda da kalmıştı. Bu tartışmaların birinde Ferit Bey, Çerkez Ethem'le (1885–1948) muhatap olmak zorunda kaldı. Bilindiği gibi Çerkez Ethem, düzenli orduya geçilmeden önce Türkiye'nin sahip olduğu Kuva-yı Milliye birlikleri içerisinde en büyük askeri gruba sahip olan kişiydi. 1920 yılında çıkan pek çok isyanı bastırmış, ancak Büyük Millet Meclisi'nin emri altına girmek istememesinden dolayı düşman tarafına geçerek, ulusal birliklerle çarpışmıştı. Ferit Bey, Çerkez Ethem'le aralarında geçenleri şöyle anlatmaktadır: "Çerkez Ethem, devlet gelirlerine el koyuyordu. Mesela bir yerde tütün bulsa hemen alıyor ve paraya çeviriyordu. Ben ondan evvel davranıp tütünleri kaldırtmaya başladım. Bir gün bana bir telgraf çekti: (Sen orada bülbül gibi öterken, biz canımızı ortaya koymuş, çarpışıyoruz. Ankara'ya gelince bunun hesabını sorarım) diyordu. Hakikaten bir süre sonra Ethem Ankara'ya geldi. Bir akşam Vekâlet'ten fayton ile evime gidiyordum. Şimdiki Ulus meydanında Ethem'in adamları arabayı durdurdular, beni indirmek istediler. Ben direndim. Maliye vekiliyim, devlet adamıyım nasıl indirirsiniz, diyordum. Onlar da Ethem'in istasyonda beni istediğini, böyle emir aldıklarını söylüyorlardı. Neyse ki o sırada bir iki polis göründü, birkaç kişi peyda oldu. Onların müdahalesiyle kurtuldum."[48] Bu gibi sert tartışmalarla

[47] Esin (1971), 140; Oran (2003), (8.bs), I, 97-98.
[48] Selek (2000), I, 140.

karşılaşan Ahmet Ferit Bey'in, Maliye Vekilliği döneminde yaptığı en önemli icraat Kuva-yı Milliye hükümetinin ilk bütçesini tanzim etmesi olmuştur.[49]

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ilk bütçe müzakereleri Ocak 1920'de Meclis açıldıktan 8,5 ay sonra başlamıştı. Hala maliyede para yoktu. Subay ve memurların bir aylık maaş tutarı olan 1,5 milyon lira bulunup verilemediği gibi ordunun zaruri ihtiyaçları için verilmesi icap eden 1.400.000 lira bile temin edilemiyordu. Bütçe müzakereleri başlarken sadece ordunun aylık masrafı (maaş, iaşe, ibate ve esliha masrafları) 4; yıllık masrafı 48 milyon lira tutuyor ve 46 milyon liradan ibaret devlet gelirlerini geçiyordu. Bütçe müzakereleri başlayınca Maliye Vekili Ferit Bey, bütçeyi sunuş konuşmasında:

"*Arkadaşlar, Türkiye'nin gelirleri 46, giderleri 60 milyon lira olup 14 milyon açığımız var. Düşmanımız Yunanistan'ın ise 115 milyon geliri, 42 milyon gideri vardır. Yunanistan sadece ordu masrafları için 55 milyon ayırmıştır. Bizim ordumuzun yıllık masrafı 48 milyon olmakla beraber, 30 milyon ayırabilsek, çok ayırdık diyebiliriz. Bu para ise bütçemizde yoktur. Fevkalade zamanlara has tedbirlere tevessül etmezsek, lazım olan parayı da bulacağımızı sanmıyorum*," diyerek ekonomik durumu bütün çıplaklığıyla izah etmişti. Bunun üzerine Vergi Kanunları değiştirilerek, mevcut vergiler arttırıldığı gibi yeniden bazı vergiler tarhedildi. Sınırımız belli olmadığı halde, gümrük vergisi konuldu, şimdilik dış borçları ve Düyun-u Umumiye faizlerini vermemek, bunları bütçeye gelir kaydetmek esası kabul edildi. Dışarıdan yardım (Rusya'dan) ve teberru (Hindistan'dan) şeklinde gelen paraların gelir kaydedilmesi yolu tutuldu. İcabında halktan toplanacak olan "ayni ve nakdi" yardımların da bütçeye gelir kaydedilmesi esası kabul edildi.

Buna rağmen Maliye Vekâleti hiçbir zaman para sıkıntısı çekmekten kurtulamadı. Bilhassa Büyük Taarruz hazırlıklar devresinde maliyedeki para sıkıntısı had safhaya yükselmiş bulunuyordu. Sık sık tahsilât isteniyor, maliye kasasına gelen paralar, hemen harcanıyordu.[50]

Maliye Vekilliği gibi o dönem için çok önemli olan bir görevi üstlenen Ahmet Ferit Bey, Mayıs ayındaki bütçe görüşmelerinde çıkan anlaşmazlık sonucunda ise diğer vekillerle birlikte 16 Mayıs 1921 tarihinde istifa etti. Bu tarihten itibaren bir süre herhangi bir görev almadı. Bu arada Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasını müteakip Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile

[49] Esin (1982), XXXI, 29.
[50] Ünal (1972), 961–962.

Fransızlar arasında sulh müzakerelerini yürütmek üzere Franklin Bouillon, Ankara'ya gelmişti. Ekim 1921'deki bir gizli celsede, Türk murahhasları, varılan anlaşma hakkında meclise bilgi verdiler. Fransız matbuatını yakından takip eden Ferit Bey, Fransız Başvekili Briand'ın beyanatından Fransızların bizim murahhasların sandığından daha fazla Türkiye lehinde şartlara razı olacaklarını bilmekte idi ve Briand'ın beyanatını Meclise okudu. Türk murahhasları çekilmek isteyince, Mustafa Kemal Paşa müzakereleri şahsen idare edeceğini beyan etti. Böylece cenup hududumuzun bazı illeri Türkiye dâhilinde kalmış oldu.[51] Ferit Bey, Maliye Vekilliği'nden sonra, Milli Mücadele devam ederken yine çok önemli bir vazife üstlenerek, İcra Vekilleri Heyeti'nin 26 Ekim 1921 tarihli kararıyla, Paris temsilciliğine atandı ve milletvekilliğini koruyarak izinli sayıldı.[52]

Ferit Bey başkâtip olarak Hüseyin Ragıp Baydur'u da yanına alıp Ankara'dan yola çıktı. İstanbul'u İngilizler tutmuştu. Bu nedenle Ankara-Mersin-Beyrut-Marsilya yoluyla Paris'e gitti. Toroslar'ı ve Çukurova'yı geçerken, Ermeni çetelerine karşı konması için yanına bir manga asker verilmişti. Manganın başında Numan Çavuş vardı. Ferit Bey pek beğendiği bu çavuşu da yanında götürdü. Ferit Bey, uzun ve meşakkatli bir yolculuğun sonunda Paris'e vasıl oldu. Burada İstanbul Hükümeti'nin temsilcileriyle karşılaştı. İstanbul Hükümeti, Paris'te çok daha önceden bir murahhaslık ihdas etmişti. Murahhaslığın başında meslekten diplomat olan Mehmed Nabi Bey vardı. Nabi Bey, Atina, Sofya, Roma'da elçilik ve 1916 yılında kısa bir süre Hariciye Nazırlığı da yapmıştı. Ferit Bey, Paris'e varışının ertesi günü, başkâtip Hüseyin Ragıp Bey'i, İstanbul temsilcisi Nabi Bey'e gönderdi ve çalışma arkadaşlarıyla birlikte sefaret binasında oturmak istediklerini bildirdi. Nabi Bey bu gelişmeyi İstanbul'a telgrafla bildirdi. Ancak İstanbul Hükümeti bunu kesinlikle reddetti. Babıâli'nin bu kesin tavrı karşısında, Türkiye'nin Fransa'da iki başlı temsili dönemi başladı. Ferit Bey, Nabi Bey'in oturduğu sefaret binasına yerleşemeyince o binanın hemen yakınında bir bina kiraladı. Kiraladığı bina Victor Hugo Caddesi üzerindeydi. Osmanlı temsilciliği de Victor Hugo caddesine çıkan Villejuste sokağındaydı. İki temsilcilik arasında 200 metre kadar bir uzaklık vardı. Ahmet Ferit Bey'in, Osmanlı murahhaslığına çok yakın

[51] Esin (1971), 140–141.

[52] Çoker III, 495; Şimşir (1981), I, 10; BCABKKK, 30.18.1.1/3.34.2

bir yerde ikamet etmek istemesinin iki nedeni vardı. Birinci neden, Osmanlı temsilciliğinin kolaylıkla gözlenebilmesiydi. Nabi Bey'in başkâtibi Mehmed Ali Bey, gizlice Ankara hesabına çalışıyordu ve Ferit Bey'e sürekli haber ulaştırıyordu. İstanbul'dan Nabi Bey'e ne gibi telgraflar gelmişti, bunlara ne gibi cevaplar verilmişti? Nabi Bey, Paris'te kimlerle görüşüyor, neler konuşuyordu? Ferit Bey bunları çabucak öğreniyordu. İki binanın yakınlığı bu haber akışını kolaylaştırıyordu. İkinci neden de şuydu: Nabi Bey'in oturduğu bina, Devlet-i Aliyye'nin sefaret binasıydı ve her şeye rağmen, tam bir büyükelçilik gibi donanımlıydı. Ferit Bey'in kiraladığı bina ise donanımsızdı. Hemen her türlü araç gereçten yoksundu. Ferit Bey ihtiyaç duyduğunda, Nabi Bey'in başkâtibi Mehmed Ali Bey vasıtasıyla her türlü araç gereci Osmanlı sefaretinden getirtiyordu. İki binanın pek yakın olması bu işleri de kolaylaştırıyordu. Paris'te Türkiye'nin iki başlı temsili, 1922 yılı boyunca sürdü. Her iki Türk temsilciliği birbirinden ayrı olarak görevlerini sürdürdüler.[53]

Ahmet Ferit Bey'in, Fransa'da çalışmaya başlaması Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Mustafa Kemal Paşa'ya büyük yararlar sağladı. Ferit Bey, o dönem için adeta Mustafa Kemal Paşa'nın dünyaya açılan penceresiydi. Ülke içinde Sakarya Meydan Muharebesi kazanılmış, fakat düşman yurttan tamamen atılamamıştı. Batı Anadolu halen Yunan işgali altındaydı. Askeri ve ekonomik sıkıntılar had safhadaydı. Ferit Bey, bu sıkıntılı dönemde çok önemli iki vazife üstlenmişti. O, Mustafa Kemal Paşa'nın bütün mesajlarını Batılı devletlere iletiyor; bu devletlerde meydana gelen siyasi gelişmeleri takip edip düzenli olarak bu gelişmeleri Ankara'ya telgraf ile bildiriyordu. Ahmet Ferit Bey'in üstlendiği ikinci pek mühim görev ise şuydu: Bilindiği üzere Milli Mücadele yıllarında, Türkiye dışındaki Türk ve Müslümanlar ellerinden geldiği ölçüde toplayabildikleri paraları kullanılması için Türkiye'ye gönderiyorlardı. Fakat bu paraları direk Ankara'ya göndermeleri mümkün olmuyor, bu nedenle bu paralar önce Paris'e aktarılıyordu. Burada Osmanlı Bankası'nda toplanan paralar daha sonra Ankara'daki Osmanlı Bankası şubesine aktarılıyordu. Çeşitli yerlerden gelen bu paraların toplanması ve Ankara'ya ulaştırılması vazifesini de Ahmet Ferit Bey deruhte etmiştir ki, bu paralar, Büyük Taarruz'a hazırlanan Türk ordusu için çok önemli bir kaynak vazifesi gördü. Ferit Bey'in bu ikinci vazifesi askeri zaferin sonuna kadar devam etmiştir ki, bilindiği üzere Sakarya Savaşı'ndan sonra uzun süre Büyük Taarruz'a hazırlanan Türk ordusu 26

[53] Şimşir (1996), 137–140.

Ağustos 1922'de harekete geçti ve büyük kahramanlık örnekleri göstererek 9 Eylül tarihinde İzmir'e ulaştı. Oldukça kısa sürede alınan bu büyük zafer tüm mazlum milletlerin büyük sevinç yaşamasına vesile oldu. Büyük Zafer'in kazanılması, Atatürk'le yazışmaları birdenbire hızlandırdı. Muzaffer Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya dünyanın dört bucağından telgraf yağmaya başladı. Ezilen Asya ve Afrika sanki birden elektriklenmişti. Coşku içinde Türk'ün Büyük Zaferini alkışlamaktaydılar. Türk askerinin kesin zaferi için Allah'a dua ediyorlardı. Atatürk, "Bağımsızlık Lideri", "Adalet Şampiyonu", "İslam Kurtarıcısı", "Doğu'nun Kahramanı" olarak yüceltildi. Fas'tan, Tunus'tan, Cezayir'den, Mısır'dan, Filistin'den, Hindistan'ın her köşesinden, Seylan adasından, Afganistan'dan, bütün Orta Asya Türklerinden, Sibirya'dan, Mançurya'dan, Japonya'dan, Güney Afrika'dan telgraflar, mektuplar geldi Atatürk'e. Büyük Zafer, Asya ve Afrika'nın kurtuluş umutlarını alevlendirmişti. Kitleleri sarsıp uyandırmıştı. Gerçekten tarihe çığır açan bir zafer olmuştu. Mustafa Kemal Atatürk gerçekten sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı ilk savaşın öncüsü olmuştur.[54]

5 Eylülde, Hindistan Merkez Hilafet Komitesi Başkanı Chotani imzasıyla Türkiye'nin Paris Mümessili Ferit Bey'e şu telgraf çekiliyordu:

"*Yunan ordularına karşı kazandıkları parlak ve şanlı zaferden dolayı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle muzaffer ordusuna Hindistan Hilafet Komitesi'nin, bütün Hindistan'ın özellikle Müslümanların en içten tebriklerini iletmenizi dilerim*."

Eylülün sekizine rastlayan Cuma günü bütün Hindistan'da bir ibadet günü sayıldı ve Ankara Hükümeti'nin tam zafer kazanması ve tüm insan haklarını ayaklar altına alarak savunmasız Türk halkına korkunç zulümler yapmış olan Yunanlıları toptan kovması için dua ettiler. Bu tarihten itibaren yukarıdaki gibi telgraflar birbirini kovaladı. Bunlar yalnız Hindistan'ın belli yörelerinden veya Bombay, Delhi, Karaçi gibi kentlerden çekilmemişlerdi. Birbirinden çok uzak bölgelerden ve kentlerden yollanmıştı.[55] Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin 30 Ağustos Zaferi'nden sonra Paris Mümessili Ferit Bey de Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya 3 Eylül 1922 tarihinde şu telgrafı çekti:

---

[54] Şimşir (1981), I, 11–12.
[55] Şimşir (1999), 209–211.

"Türkiye'nin büyük çocuğu! Azmin, vatanı esaretten kurtardı. Sürur ve heyecandan gözleri yaşla dolan naçiz bir Türk'ün minnet ve şükranını kabul et. Nusreti ilahiye senin ve fedakâr ordumuzun üzerinden eksik olmasın."[56]

Bu arada muzaffer Türk orduları İzmir'e girmiş, fakat Çanakkale henüz ecnebi işgalinden kurtarılamamıştı. Bu sırada Fransız başvekili Poincare ile İngiltere Başbakanı Lloyd George arasındaki siyasi rekabet ve ihtilafı bilen Ferit Bey bundan Türkiye lehine fayda ummaktaydı. Bu şekilde talimat almadan, açıkça söylemediği halde, Ankara'dan böyle bir talimat almış gibi görünerek, müttefikler Çanakkale'den çekilmediği takdirde, ilerleyen Türk ordusu ile çatışma olabileceği hissini Fransız Hariciyesi'nde uyandırdı. Bu diplomatik teşebbüsün muvaffakiyetini 18 Eylül 1922 tarihli telgrafı ile Ankara'ya şöyle bildiriyordu:

"*Laroche ile görüştüm. İstanbul fevkalade komiseri, alelacele çekiliyor görünmemek üzere, Çanakkale'yi tahliye etmek ve bizim kıtaatımız karşısında katiyen Fransız kıtaatı bulundurmamak emrini almıştır*."

Fransızlar çekilince, yalnız başlarına Çanakkale'de yeniden bir muharebeye başlamak istemeyen İngilizler de çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Türklere karşı bu muvaffakiyetsizlik neticesinde, 19 Ekim 1922'de Lloyd George Başbakanlıktan istifa etti.[57]

Büyük Zafer'in kazanılmasını müteakip düşman devletlerle 4–11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı. Anadolu'daki Türk varlığının askeri bir zaferle kendini kanıtlaması üzerine, Cihan Harbi'nin galipleri yeni bir barış antlaşmasının gerekliliğine inanmaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti'nin meselelerinin 1922'deki durumun ışığı altında çözülmesi gerekiyordu. Bunun için İstanbul ve Ankara barış görüşmelerine çağrılmış ise de TBMM, 1 Kasım'da İstanbul Hükümeti'ni kaldırdığı için Lozan'a sadece Ankara'nın temsilcileri gitti. Lozan'da barış görüşmelerine 13 Kasım'da başlanacaktı. Türk tarafı barışı arzuluyordu ve bunun için de bir kısım askeri birliklerini terhis edip iyi niyetini göstermişti. TBMM Hükümeti, Lozan Konferansı için 26 Ekim'de Hariciye Vekili olan İsmet Paşa'yı (1884–1973) baş murahhas seçti. Öteki iki delege Dr. Rıza Nur (1879–1942) ile Hasan Saka Beyler (1885–1960) idi. Ayrıca çeşitli sahalarda kalabalık bir uzman heyeti de çalışmalarda yardımcı olacaktı. Konferans daha geç bir tarihte, 20 Kasım'da

[56] Şimşir (1981), I, 236.
[57] Esin (1971), 141.

çalışmalarına başladı. Lozan'da 600 yıllık Osmanlı Devleti'nin mirası söz konusu olduğundan taraflar arasındaki münakaşalar hayli sert geçiyordu. Özellikle mali ve iktisadi konularda müzakereler çetin bir hal almıştı. Düyun-u Umumiye ve kapitülasyonlar hususunda Türk tarafı taviz vermek istemiyordu. Fakat Hasan Saka Bey ve görüşleri alınmak için Lozan'a davet edilen Cavid Bey, milli çıkarlarla hiç de bağdaşmayacak teklifleri kabul etmek istiyorlardı. Bu gelişmeler üzerine İsmet Paşa, Ahmet Ferit Bey'i Paris'ten getirterek, ona sermaye taksimi üzerine bir proje yaptırtmak istedi.[58]

Ferit Bey Ocak 1923'te Lozan'a geldi ve derhal İsmet Paşa ile görüştü. Ferit Bey, Poincare ile görüştükten sonra buraya gelmişti. Söyleyeceği şeyler çok önemliydi. İsmet Paşa'yla görüştükten sonra gazetecilere şöyle bir demeç verdi:

"*Durum, eğer yararlanmayı bilirsek gayet iyidir. En çok dikkat edilecek şey, İstanbul'un durumudur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk defa hâkimiyetinin teessüs ettiği bir yerde fırsatlara, bahanelere sebep teşkil edecek en ufak bir olaya meydan vermemeliyiz. Barış konferansına gelince, öyle sanıyorum ki, en esaslı isteklerimizi almakta güçlük çekmeyeceğiz. Halli müşkül zannedilen kapitülasyonlar bile halledilecektir. Artık kapitülasyonların eskisi gibi kalmasını kimse teklif edemez. Boğazlar meselesinde aramızda hiçbir anlaşmazlık yoktur. Biz de Boğazların hakiki serbestîsine taraftarız.*"

Ferit Bey bunlardan başka Düyun-u Umumiye meselesinin de önemli görüşmelere konu olacağını zannetmediğini, çünkü Fransızlara olan borcumuzun hükümete değil, esham hamili eşhasa ait olduğunu söyledi.[59] Bu arada Ferit Bey, İsmet Paşa'nın istediği projeyi verilen esaslar dairesinde yapmış, fakat müzakere sırasında Fransız delegeleri ile kavga etmiş, bu nedenle geri dönmek zorunda kalmıştı.[60] Fransızların ifadesine göre Ahmet Ferit Bey, aşırı milliyetçi tutumu ile bir elçiden beklenen arabuluculuk vasfını Lozan'da ihlal ediyordu.[61] Ferit Bey'in, Lozan'da Fransızlarla tartışması çok geçmeden o dönem hükümet reisi Rauf Bey (1881–1964) ile İsmet Paşa arasında bir kavgaya dönüştü. Ankara'daki Fransız temsilcisi Albay Mougin, Rauf Bey'e gelmiş ve Ferit Bey hakkında şikâyette bulunmuştu. Bunu üzerine Rauf Bey,

---

[58] Nur ve Grew (2003), 201; Nur 1991, 155.
[59] Karacan (1993), (3.bs), 58-59.
[60] Nur (1991), 155.
[61] Esin (1971), 141.

Ferit Bey'in Paris'teki görevine son vermeye karar verdi. Lozan Konferansı'nın kesildiği 4 Şubat 1923 günü, Rauf Bey Ferit Bey'in görevden alınmasını istedi. Paris'ten alındıktan sonra onun başka bir elçiliğe atanmasına da kesinlikle karşıydı. Başka bir göreve atanmak istenirse, Rauf Bey buna mecliste de karşı çıkacak, karşı çıkmayı bir görev sayacaktı. Rauf Bey ve Ferit Bey arasında eskiye dayanan bir husumet bulunmaktaydı. Nitekim 6 Şubat 1923 günü hükümetin bir kararıyla Ferit Bey'in, Paris Mümessilliği görevine son verildi.[62]

Ancak Rauf Bey'in çabaları yetersiz kaldı, çünkü büyük bir devlet adamı olduğunu Meclis'e ve Mustafa Kemal Paşa'ya kanıtlayan Ahmet Ferit Bey, 30 Ekim 1923'te kurulan İsmet Paşa'nın ilk Cumhuriyet Kabinesi'nde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kütahya Mebusu olarak ilk Dâhiliye Vekili olma şerefini kazanmış ve 6 Mart 1924'teki İkinci Kabine'de de bu göreve devam etti.[63] Cumhuriyet döneminin ilk Dâhiliye Vekili olan Ahmet Ferit Bey, Osmanlı devrinde kaleme aldığı "İdare-yi Hususiye-yi Vilayet ve İdare-yi Umumiye-yi Vilayet" kanunlarından faydalanarak Cumhuriyet tarihimizin ilk köy kanununu oluşturdu. O zaman Anadolu'da yaygın olan eşkıyaya karşı mücadeleye girerek asayişi temin etti.[64]

Ahmet Ferit Bey'in, Dâhiliye Vekilliği sırasında gerçekleştirdiği diğer önemli icraatı ise 150'likler listesini hazırlamış olmasıdır. Başından beri Milli Mücadele'ye muhalif olan, onun başarısızlığa uğraması için elinden geleni yapan kimselerle hesaplaşma zamanı gelmişti. Vatan hainliğine kadar uzanan olaylar zincirinde, bu olaylara karışanlar cezalandırılacaktı. Ancak Lozan Barışına göre en fazla 150 kişi cezalandırılıp yurt dışına çıkarılabilecekti. Bu 150 kişilik listeyi hazırlama görevi Ahmet Ferit Bey'e aitti. Buna göre hazırlanan taslak meclis kürsüsünde okunuyor, hararetli tartışmalar yapılıyor ve üzerinde mutabık olunan kesin isimler listeye geçiriliyordu. Ancak Dâhiliye Vekili Ferit Bey, 21 Mayıs 1924 tarihinde, yani 150'likler listesini sonuçlandıramadan vekillikten istifa etmek zorunda kaldı. İlginç olan istifanın gerekçesi, Ahmet Ferit Bey'in, 1919 yılında, Damat Ferit Paşa kabinesinde Nafıa Nazırı iken, 8 Temmuz 1919 tarihinde Damat Ferit Hükümeti adına Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetindeki Miralay Refet Bey'e (1881–1963)

[62] Şimşir (1996), 159–160.
[63] Çoker, III, 577.
[64] Esin (1971), 141.

çektiği telgrafta Mustafa Kemal'i şiddetle eleştirmesiydi. Bu telgrafta Ahmet Ferit Bey şöyle demekteydi:

"*...Paşa meselesine gelince, bu mesele de had ve müzmin bir şekil aldı. Paşa'nın camilerde halka aleni telkinlerde bulunmasından dolayı İngilizler geri çağrılmasını istediler. Camilerde telkinlerde bulunmak, siz de takdir edersiniz ki zaten isabetsiz bir harekettir. Bu sebeple kendini geri çağırdık. Gelmiyor, fena ediyor. Çünkü İngilizler her şeyi bıraktılar, bu noktada ısrar ediyorlar. Maksat memlekete hizmet etmek ise, orduda çok şükür kendisinden başka kumandan yok değil. Madem ki dönüş lüzumu bir dış meselesi halini aldı, başkasını vekil bırakıp dönmeliydi. Bilhassa İngilizler de dönüşte kendisine bir şey yapmayacaklarını resmen vaadettiler.*"

20 Nisan 1924'te İstanbul gazetelerinden Vatan'da yayınlanan "Günün meselesi "Ferit Bey" isimli Ahmet Emin Yalman imzalı yazı Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit Bey'i çok zor durumda bıraktı. Ferit Bey telgrafın aslında bir parola olduğunu iddia ederek, Refet Paşa'yı da kendisine tanık göstermek istedi.[65] Ancak her zaman aksini iddia ettiği halde Ankara Hükümeti'ni zor duruma düşürmekten zevk alan Refet Bele de bu yazıyı onayladı. Böylece Ferit Bey istifa etmek zorunda kaldı. Ne var ki bu, muhalefet için felaketli bir zafer olmuştu, çünkü yeni Dâhiliye Vekili Recep Peker (1889–1950), Mustafa Kemal'in en otoriter destekleyicilerinden biriydi.[66]

Dâhiliye Vekâleti'nden istifa eden Ahmet Ferit Bey, 1925 yılından sonra tamamen Hariciye'nin hizmetine girdi. 6 Mayıs 1925 tarihinde Londra'ya Büyükelçi olarak atandı. Ahmet Ferit Bey, Paris Mümessilliği döneminde olduğu gibi Londra'da da Türkiye'yi en şekilde temsil etti. Türk Hükümeti'nin, İngiliz Wickers-Armstrong şirketinden eski bir alacağı vardı. Bu meselenin halli, Maliye Vekâleti'nin vereceği direktif dairesinde halledilmek üzere Londra Büyükelçisi Ferit Bey'e salahiyet itası hakkında Maliye Vekâleti'nin 17.10.1929 tarihli içtimaında tasvip ve kabul edildi.[67] Ferit Bey de adeta batmış gibi görülen bu parayı kurtardı. Şirket Türkiye'ye 150 bin İngiliz lirası kadar bir para ödemeyi kabul etti. Bunun üzerine Maliye Vekili Şaraçoğlu Şükrü (1887–1953) 11 Aralık 1929 günü Ahmet Ferit Bey'e şu telgrafı çekti:

---

[65] Soysal (1988), 94–95.
[66] Mango (2000), 394.
[67] BCABKKK, 030.18.01.02.6.51.7

"*Telgrafınızı aldım ve Heyeti Vekileye ilettim. Nakden tasfiyesi takarrür eden 150 bin sterlinin alınarak Maliye Vekâletine gönderilmesi şıkkı Heyeti Vekilece tercih edilmiştir. Mezkûr meblağın hazineye irsali. Telgrafınız Heyeti Vekilede okundu. Muvaffakiyet-i devletleri için resmen teşekkür etmek kararı alındı. Şahsen ben de tebrik ederim efendim.*"[68]

Ahmet Ferit Bey bu başarısından dolayı Heyeti Vekiliye tarafından 10.000 lira ile ödüllendirildi.[69] Ferit Bey, Londra Büyükelçisi iken ayrıca 23 Mayıs 1932 tarihinde Londra'da toplanacak olan beynelmilel şehirler ve mahalli idareler kongresine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti namına mümessil olarak iştirak etti.[70] Bu arada 1925 yılında başladığı Londra Büyükelçiliği vazifesini 1932 yılında tamamlayarak 26 Mayıs 1932'de Varşova Büyükelçiliğine atandı.[71] Bu görevine de aralıksız yedi yıl devam etti. 17.07.1939 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla merkeze çekildi.[72]

Bu arada Ahmet Ferit Bey, 1934 yılında çıkan soyadı kanunu gereğince "Tek" soyadını aldı. Ahmet Ferit Tek Bey, bu yoğun, uzun diplomat ve memuriyet hayatının son safhasını ise Tokyo Büyükelçiliği vazifesi ile tamamladı. Ferit Tek, 5 Aralık 1939 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Tokyo Büyükelçiliğine atandı.[73] Bu arada İkinci Dünya Savaşı patlamış, uluslararası ulaşım çok zorlaşmıştı. Tokyo'ya varınca 5 Aralık 1939 günü Ankara'ya şu kapalı telgrafı çekti:

"*Bin müşkülatla üç ayda muvasalat kabil oldu. Teahhurum, beyannamede arz olunduğu üzere harbin vesait-i nakliyeyi tevkif ve intizamını tagyir etmesinde tevellüt eylemiştir. Navlun dahi tezyit olunmuştur. Harcırah yetişmedi. Muzayakadayım. Telgrafla dört bin dolarlık daha gönderilmesi hürmetle mercudur.*"[74]

Ferit Bey, burada üç yıl görev yapacaktı, ancak 1938 yılında Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra Reisicumhur olan İsmet İnönü'nün, onun iktidar ve ihtisasından istifade etmek istemesi hasebiyle görevi

---

[68] Şimşir (1996), 161.
[69] BCABKKK, 030.18.01.02.7.63.2
[70] BCABKKK, 030.18.01.02.25.8.8
[71] BCABKKK, 030.18.01.02.29.42.12
[72] BCABKKK, 030.18.01.02.87.70.5
[73] BCABKKK, 030.18.01.02.88.76.11
[74] Şimşir (1996), 161–162.

bir yıl uzatıldı.[75] Nitekim çok uzun bir memuriyet hayatının sonunda 13 Kasım 1943 tarihinde emekliye ayrıldı.[76]

1943 yılından 1970'e kadar bu şekilde bir emeklilik devresi geçirdi. 1970 yılında TBMM ellinci yılını kutlarken, İlk Meclis'ten kimlerin hayatta kaldığı araştırılmış ve 14 kişinin hayatta olduğu tespit edilmişti. Bu 14 eski mebusun kıdemlisi ve en yaşlısı Ahmet Ferit Tek idi. O tarihte kendisi 94 yaşındaydı ve İstanbul'da yaşamaktaydı. 23 Nisan'ın ellinci yıldönümü dolayısıyla kendisinden bir mesaj alındı. Ferit Bey, bu mesajında şöyle demekteydi:

"*Aziz vatandaşlarım! Bugün, müthiş bir yıkılıştan, mesut bir yükselişe gidişimizin muvaffakiyet devrini kutluyoruz. Milli hayatımız için ne korkunç, ne karanlık günler idi o günler! Birinci harbin ertesi günleri! Asırlarca Asya, Afrika ve Avrupa'da fermanferma büyük Osmanlı Devleti, en büyük Türk Devleti uzun müddet zaaf, atalet ve harabe içinde yaşadıktan, devlet değil adeta bir müstemleke hayatı sürdürdükten sonra gümbür gümbür çöküyor, parçalanıyordu! Galip düşman memleketimizi paylaşma kavgasına girmişti. Bütün saltanatımız esnasında kendilerine kardeş muamelesi yaptığımız muhtelif unsurlar bizi arkamızdan vurmak için silahlanmış düşman bayraklarını kaldırmışlardı. Bir kıyamet günü yaşıyorduk. Ne oluyorduk, ne olacaktık? Bütün Türkler hayret ve dehşet içinde idik, o kadar ki, o esnada bazı kalbi veya aklı zayıf kimseler ecnebi himayesine girmeyi bile düşünebildiler. İşte o aradadır ki, bir mucize belirdi, bir ziya, bir nur parladı. Bir genç zabitimiz Mustafa Kemal meydana çıktı. Ne oluyorsunuz dedi, korkmayın hiç ümidinizi kesmeyin bu millet elan berhayat ve zindedir. Canlıdır. Hürriyetini ve istiklalini kurtaracaktır. Korkmayın hiç korkmayın! Bu halaskarı tazim ile analım! Mustafa Kemal yalnız asker değil idarecilerin siyasilerin en büyüğü, en akıllısı ve en uzak göreni idi. O, bilirdi ki dünyada yalnız ileri medeniyetli milletlere hakk-ı hayat vardır. O, bilirdi ki millet çalışıp tekâmüle ermek için uzun ve devamlı huzur ve sükûna muhtaçtır. Medeniyet bir sulh mahsulüdür. O, öğrenmişti ki bir milletin devam ve bekası için etrafında, dünya muhitinde sulh ve salah hüküm sürmelidir. Yurtta sulh, cihanda sulh. Yine o, bilir ve damarlarındaki asil Türk kanı ile hissederdi ki, tenazu beka âleminde, bir milletin idame-yi hayat etmesi, milli vahdetine sahip, hürriyet ve istiklaline malik olmakla kaimdir. Hâkimiyet bila kayd ve şart milletindir. Hür bir devlette, hâkimiyet kayıtsız şartsız milletin ve*

[75] Emekli Sandığı Maliye Devir Emeklileri Servisi; BCABKKK, 030.18.01.02.97.127.3

[76] Çoker, III, 495.

onun intihab edeceği Meclis ve Hükümetindir. Her yaşayanın tabi olarak karşılaşacağı bazı arızalara rağmen, ilk 23 Nisan'dan beri, bu hakiki siyaset düsturlarının temin ettiği hürriyet, istiklal ve inkişaf içinde yaşıyoruz. Terakki, tekâmül, medeniyet yolunda çalışmamız, hızla ve parlak muvaffakiyet ile devam ediyor. Henüz, muasır medeniyete erişmemiz uzak olmakla beraber, bütün arzu ve şevkimiz ile onun yolunda yürüyoruz. Çok şükür, köylerimiz uyanmış, kasabalarımız imar görmüş, çocuklarımız mekteplere yerleşmiştir. Dört tarafta üniversiteler, âli mektepler açılmış, bentler kurulmuş, fabrika bacaları yükselmiştir. Yazık çok yazık ki, Atatürk bunları göremedi. Fakat ne çare! Vatanperver Gazi'nin candan arzusu, gaye-yi hayatı bir medeni, kuvvetli Türkiye'nin kurulması ve huzur, saadet içinde, hür ve müstakil yaşaması değil mi idi? İşte bugün o gayeye varılmış, Türkiye, bir faaliyet nuru içinde bu yolda kurulmuş ve yükselmiştir. İlelebet payidar olsun…!"[77]

Ahmet Ferit Tek, Fransızca ve İngilizce bilmekteydi. İstiklal Madalyası ile Lehistan Devleti Beyaz Kartal Nişanı'nın Büyük Kordonu'nu hamildi.[78] 1907 yılında İskenderiye'de Müfide Ferit ile evlenmişti. Bu evlilikten ünlü sanat tarihçisi Emel Esin dünyaya geldi. Yusuf Akçura, Mülkiyeli Mustafa Zühdü İnhan ve A. Vahit Moran ile bacanak idi. 25 Kasım 1971'de vefat etti.

Şura-yı Ümmet, Türk ve İfham gazetelerinde çeşitli tarihlerde yazıları yayımlanan Ahmet Ferit Tek'in, Mekteb-i Mülkiye'de muallimliği esnasında okuttuğu takrirleri "Tarih-i Siyasi" (Mekteb-i Mülkiye 1. sınıf için, 1327/1911, 276 s. taşbaskı), "Tarih-i Medeniyet" (Mekteb-i Mülkiye 3. sınıf için, 856 s. taşbaskı) adı altında basılmıştı. Her ikisi de sahalarında yazılmış ilk kitaplar arasındaydı ve ders teksiri olduklarından çok az sayıda basılmışlardı.[79] Sinop'ta sürgün olarak bulunduğu sırada yazıp İstanbul'da neşrettirdiği "Turan" (1330/1914) isimli bir de kitabı vardır. Bunların dışında 1912 tarihinde "Kuvvet ve Siyaset Muharebesi" ile "Kanun-u Esasi-yi Vilayet" isimli iki mühim makalesi, Türk Ocakları yayın organı olan Türk Yurdu Dergisi'nde çıkmıştır. "Türk Ocağı" adlı makalesi 1914 tarihli Nevsal-i Milli'de yayımlanmıştır. Türk Edebiyatı Dergisi'nin 1973 Ekim sayısında ise "1972 Başında Dünya Umumi Siyaseti ve Türkiye" isimli yarım kalmış bir makalesi kızı Emel Esin tarafından neşredilmiştir.

---

77 Şimşir (1996), 162–163; Seçkin (1970), 32–34; Gülekli ve Onaran (1973); Türk Kültürü Dergisi (1970), 441–442.
78 Çankaya (1968–1969), II, 929.
79 Birinci (2001), 198.

BİBLİYOGRAFYA

AHMET FERİT TEK (1998) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, 8, İstanbul 1998.

AKDER (1971) Necati Akder, "Seçkin Vatansever, Büyük Milliyetçi, Değerli Fikir ve Mefkûre Adamı Ahmet Ferit Üful Etti", *Türk Kültürü*, sayı: 110, 1971, 116–128.

AKŞİN (1987) Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.

ATATÜRK (1964) *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri 1917–1938*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 4, Ankara 1964.

AYDOĞAN (2004) Metin Aydoğan, *Yönetim Gelenekleri ve Türkler*, 2. bs. Umay Yayınları, 2, İzmir 2004.

BAŞBAKANLIK Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu (BKKK).

BIYIKLIOĞLU (1981) Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da 1919–1921*, 2. bs. Kent Yayınları, Ankara 1981.

BİRİNCİ (2001) Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde Meşahir-i Meçhuleden Birkaç Zat*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.

ÇANKAYA (1968–1969) Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1859–1968*, Mars Yayınları, 2, Ankara 1968–1969.

ÇAVDAR (1981) Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul 1981.

ÇOKER Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem*

	1919–1923, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 1–3, Ankara.
EMEKLİ SANDIĞI	Emekli Sandığı Arşivi, Maliye Devir Emeklileri Servisi Tahsis Dosyası Sicil No: M0061565, Vatan Hizmet Tertibinden Bağlanan Emekli Sandığı Sicil No: (vh) 000339, Müddet Hizmet Cetveli.
ESİN (1971)	Emel Esin, "Ahmet Ferit Tek", *Türk Kültürü*, 110, 1971, 137–142.
ESİN (1982)	*Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı, 31, Ankara 1982.
GÜLEKLİ (1973)	Nurettin Gülekli- Rıza Onaran, *Türkiye Büyük Millet Meclisi 50. Yıl Dönümü 1920–1970*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul 1973.
KARACAN (1993)	Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, 3. bs. Bilgi Yayınevi, İstanbul 1993.
KARAL (1996)	Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, 4, Ankara 1996.
KARAY (1992)	Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, 2. bs. İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1992.
KURAN (2000)	Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, 2. bs. Kaynak Yayınları, İstanbul 2000.
KURAN (1956)	Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri*, Baha Yayınları, İstanbul 1956.
MANGO (2000)	Andrew Mango, *Atatürk*, çev. Füsun Doruker, Sabah Yayınları, İstanbul 2000.
NEVSAL-İ MİLLİ (1914)	Nevsal-i Milli, Dersaadet, 1330/1914.
NUR (2003)	Rıza Nur- Joseph C Grew, *Lozan Barış Konferansı'nın Perde Arkası 1922–1923*, Orgun Yayınevi, İstanbul 2003.

NUR (1991)	Rıza Nur, *Lozan Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991.
ORAN (2003)	Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası (1919–1980)*, 8. bs. İletişim Yayınları, 1, İstanbul 2003.
SEÇKİN	Nalân Seçkin, İlk Meclis'ten Kalanlar 1920–1970.
SELEK (2000)	Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Kastaş Yayınevi, 1, İstanbul 2000.
SHAW (1982)	Stanford Shaw- Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E Yayınları, 2, 1982.
SOYSAL (1988)	İlhami Soysal, *150'likler*, Gür Yayınları, İstanbul 1988.
ŞİMŞİR (1981)	Bilal N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar 1920–1923*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1, Ankara 1981.
ŞİMŞİR (1996)	Bilal N. Şimşir, *Bizim Diplomatlar*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1996.
ŞİMŞİR (1999)	Bilal N. Şimşir, *Doğunun Kahramanı Atatürk*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1999.
TUNAYA (1986)	Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918–1922*, Hürriyet Yayınları, 2, İstanbul 1986.
TÜRKGELDİ (1951)	Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, 2. bs. Türk Tarih Kurumu, Ankara 1951.
TÜRK KÜLTÜRÜ (1970)	Türk Kültürü Dergisi, 91, Mayıs 1970, 441–442.
ÜNAL (1972)	Tahsin Ünal, "Milli Mücadele'de Ekonomik Durum", *Tük Kültürü*, 118, 1972, 952–988.
YERASİMOS (1980)	Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, çev. Babür Kuzucu, 3. bs. Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.